

Strategii de reacție față de colectivizarea pământului în două sate din nordul României

Unul dintre cele mai semnificative evenimente care au marcat istoria recentă a societății rurale din România a fost colectivizarea pământului. Această temă a fost abordată după 1990 în câteva lucrări, dar demersul lor a fost mai degrabă unul descriptiv și cronologic¹. În acest studiu propun o perspectivă diferită. Anume, argumentez teza după care în ciuda similitudinilor istorice și sociale a două sate vecine din Maramureș, ele au adoptat strategii fundamental diferite atunci când autoritățile comuniste au încercat colectivizarea lor după modelul sovietic. Factorul determinant al acestei diferențe de strategie colectivă a constat în mobilizarea unui set de atitudini și comportamente, pe care le pun, în partea finală a lucrării, sub umbrela conceptului unei *culturi comunale* specifice celor două cazuri. Acest concept diferă de noțiunea, binecunoscută în științele politice, de „cultură civică”, întrucât apariția și eficacitatea lui nu presupun anihilarea solidarităților sociale tradiționale, în primul rând *rudenia*. Dimpotrivă, cultura comunală își extrage conținutul din mediul structurat de aceste solidarități. Mai mult, influența și eficacitatea culturii comunale se datorează implicării actorilor reprezentativi ai solidarităților tradiționale.

---

¹ O carte recentă reprezintă însă o excepție. Este vorba despre lucrarea semnată de Alina MUNGIU-PIPPIDI și Gérard ALTHABE, *Secerea și buldozerul. Scornicești și Nucșoara. Mecanisme de aservire a țărănlui român*, Polirom, Iași, 2002. De asemenea, trebuie semnalat și proiectul de cercetare pe această temă coordonat de antropoloagele americane Gail Gligman și Katherine Verdery, intitulat *The Transformation of Property, Persons and State: Collectivization in Romania, 1949–1962*, aflat încă în curs de derulare.

Cele două sate, Dănești și Cetățele, se află în aria urbană delimitată în prezent de orașele Baia-Mare, Baia-Sprie și Cavnic². Trebuie spus încă de la început că altfel decât în regiunile de câmpie ale României, în zona geografică a celor două sate nu există nici una dintre condițiile care să favorizeze exploatarea pământului pe suprafețe mari și cu o forță de muncă numeroasă. Cu toate acestea s-a încercat impunerea gospodăriei colective motivele acestei decizii fiind de natură strict ideologică. Comunitățile celor două sate au reacționat diferit, de unde și rezultate diferite după încheierea oficială a colectivizării agrare. Astfel, în Cetățele s-a reușit includerea aproape în totalitate a gospodăriilor individuale în ferma colectivă (GAC / CAP). Au rămas în afara ei doar 11 familii nucleare ale căror membri au rezistat opresiunii activiștilor locali. În ce fel însă și sprijinindu-se pe ce tip de atitudini vom vedea în continuare. În Dănești, în schimb, localnicii au reușit să evite gospodăria colectivă. După cum am găsit consemnat în procesele verbale ale ședințelor Sfatului popular al comunei Șișești, disponibile acum în Arhivele Naționale, filiala județului Maramureș, ei au încercat și reușit sistematic să echivaleze conținutul semantic al expresiei uzuale „transformarea socialistă a agriculturii” în formulele efective ale întovărășirilor agricole, TOZ, respectiv, cooperăției de consum și contractelor cu statul. Oricât de opresive acestea au lăsat proprietatea asupra pământului în seama gospodăriilor individuale. Mai mult, după 1965, care a fost anul relaxării presiunii autorităților, ei au reușit chiar să lucreze pământul cu profit, folosindu-se mai ales de cooperăția de consum și contractele cu statul³.

² Acum cele două sate depind de comuna Șișești. În perioada colectivizării însă, numai Dăneștiul ținea de comuna Șișești. Cetățele era pe atunci în componența comunei vecine, Făurești. Trebuie spus că în timp ce toate satele dependente până în 1968 de Șișești nu au fost colectivizate în cazul satelor comunei Făurești, dimpotrivă, în anii 1961–1962 s-a impus cu mijloace violente formula colectivistă a GAC / CAP.

³ Articolul de față se bazează pe cercetări de teren desfășurate intensiv în anii 1995–1996. Afirmația după care între două sate vecine există o diferență în ce privește cultura politică și civică poate surprinde. Îmi propun însă să o argumentez cu referință la perioada colectivizării. Trebuie să adaug încă plus că în alegerea celor două sate am ținut cont nu numai de reacția lor diferită în acea perioadă, dar și de modul diferit în care după 1990 s-au confruntat cu revenirea

Programul de colectivizare a societății rurale din România s-a încadrat într-un proces mai amplu de schimbare socială. Pe de o parte, acest proces, diferă de industrializarea și urbanizarea forțată survenită în anii 1970. Pe de altă parte, el continuă o serie de schimbări la scară regională desfășurate încă în perioada interbelică. Aceste aspecte au fost abordate în mai multe lucrări de sociologie și antropologie⁴. Deși sunt prețioase, în aceste lucrări colectivizarea văzută ca parte a procesului mai larg de schimbare socială, își pierde dimensiunile specifice. Ele oferă totuși un punct de plecare pentru înțelegerea modurilor în care colectivizarea și-a făcut loc treptat în societatea rurală din România.

---

la cultul greco-catolic. Fiind sate greco-catolice în întregime înainte de 1948, după 1990, aproximativ jumătate din populația fiecărui sat a revenit la acest cult. Conflictele care au apărut din acest motiv nu diferă de situația generală din Transilvania în această problemă. Sunt disputate proprietatea parohială, mai ales lăcașurile de cult. M-a atras însă la cele două sate felul în care au gestionat aceste conflicte. În Cetățele unde există o singură biserică dispută asupra acesteia a degenerat în conflicte de stradă, de câteva ori fiind necesară chiar intervenția trupelor de ordine. Nu s-a ajuns la nici o înțelegere privind utilizarea lăcașului bisericesc, în vigoare rămânând deciziile justiției care a atribuit biserică cultului ortodox. În prezent comunitatea greco-catolică își desfășoară serviciul religios în localul vechi al școlii din sat. S-a început totuși de anul trecut ridicarea unei biserici greco-catolice. și în Dănești au existat conflicte similare, dar care nu au escaladat. Mai mult, imediat după 1990 comunitatea greco-catolică și-a ridicat un nou lăcaș de cult. La câțiva ani ea a fost urmată de credincioșii ortodocși. În prezent în Dănești, un sat ceva mai mic decât Cetățele, există trei biserici, vechea biserică a satului, atribuită cultului ortodox, folosită rareori, și celelalte două noi lăcașuri.

⁴ Ilie BĂDESCU, Nicolae RADU, *De la comunitatea rurală la comunitatea urbană*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980, passim; Michael CERNEA, *Changing Society and Family Change. The Impact of the Cooperative farm on the peasant family*, Center for Advanced Studies in the Behavioral Sciences, Standford, 1971, passim; John W. COLE, „Family, Farm and Factory: Rural Workers in Contemporary Romania”, în Daniel N. NELSON (ed), *Romania in the 1980's*, Westview, Boulder, 1981, pp. 71–116; Katherine VERDERY, *Transylvanian villagers. Three Centuries of Political and Ethnic Change*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1983, passim; Steven SAMPSON, *National integration through socialist planning*, East European Monographs, Boulder, 1984, passim; David KIDECKEL, *The solitude of collectivism*, Cornell University Press, Ithaca and London, 1993, passim.

Într-un articol anterior am abordat problema schimbării sociale în cele două sate în perioada 1930–1960, ajungând la concluzia că acest proces a luat căi diferite. Afirmam în acel loc că în timp ce în Dănești odată cu anii 1930 schimbarea socială s-a făcut în forma unei *modernizări organice*, și în Cetățele a avut loc un proces de modernizare dar profilul acestuia a fost mai degrabă *forțat*⁵. Aceasta a făcut ca în cel din urmă caz schimbarea socială să fie însoțită de o serie de conflicte locale deschise. și în Dănești au existat conflicte dar solidaritățile tradiționale și un tip de cultură centrată pe menținerea coeziunii comunitare a prevenit escaladarea lor. La începutul anilor 1950 actorii locali care au gestionat colectivizarea au încercat înrolarea părților implicate în aceste conflicte și folosirea lor pentru a împământeni sistemul colectivist. În acest sens, îmi propun în acest articol să abordez modul de desfășurare a colectivizării în cele două sate din unghiul de vedere al gestionării conflictelor locale.

În rândul autorilor care s-au ocupat de problema colectivizării rurale există un consens asupra funcției de sursă ideologică pe care Uniunea Sovietică a îndeplinit-o⁶. Din acest motiv, cel puțin în cazul României, înainte de a lua decizia aplicării acestui program (martie 1949), autoritățile comuniste nu au alcătuit o politică guvernamentală de lungă durată⁷, ci „au fost preocupate în primul rând cu tacticile de realizare a obiectivelor

⁵ Stelu ȘERBAN, „Structuri comunitare în schimbare în două sate din Maramureș”, în *Sud – Estul și Contextul European. Buletinul Institutului de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române*, coordonator: Paul H. STAHL, volum îngrijit de Laurențiu VLAD, IX-B, 1998, pp. 24–41. Am împrumutat distincția *modernizare organică* vs. *modernizare forțată* din Guy HUNTER, *Modernizing Peasant Societies. A comparative Study in Africa and Asia*, New-York, London, 1969, p. 43.

⁶ Octavian ROSKE, *Dosarul colectivizării agriculturii în România 1949–1962*, București, 1992, p. 13; Andrew CARTWRIGHT, *The return of the peasant. Land reform in post-communist Romania*, Ashgate Publishing, Ashgate, 2001, p. 70.

⁷ În ciuda fatului că în România de dinainte de 1945 exista deja o solidă și durabilă tradiție cooperativistă, noua putere a acceptat *ad litteram* programul sovietic al colectivizării. În plus, ea nu a ținut seama nici de experiența contemporană dobândită de politicile cooperatiste, care în multe dintre societățile țărănești în curs de modernizare, stau la baza politicilor agrare (cf. Guy HUNTER, *op.cit.*, pp. 156–161).

brutale ale statului”⁸. Rezistența țărănimii a transformat însă agresiunea regimului comunist într-o strategie de tip „înaintare și retragere” / *pull and push strategy*⁹. Astfel, scopurile colectivizării s-au modificat urmărindu-se mobilizarea societății rurale după modelul luptei de clasă, fie că aceasta însemna exercitarea unei puternice presiuni din afara comunităților rurale, fie că pur și simplu se căutau „aliați în interior”¹⁰.

Pe lângă acest concurs de împrejurări trebuie luate în considerare și argumentele din lucrări cu caracter comparativ în ce privește modernizarea pe baze ideologice, inclusiv după model marxist, a societăților țărănești. În timp ce autorii acestora au exprimat serioase îndoieri privind capacitatea ideologiilor politice de a mobiliza masele țărănești¹¹, în cazul României postbelice s-a susținut că ideologia marxistă a fost ineficientă¹² vorbindu-se chiar

---

⁸ Dean M. A MURVILLE, Anton WEKERLE, „Land and peasant in Romania”, p. 1858, în Vladimir GSOVSKI, Kazimierz GRZYBOWSKI (eds), *Government, Law and Courts in the Soviet Union and Eastern Europe*, 2, Atlantic Books, London, 1959, pp. 1852–1877. Trebuie reținute și afirmațiile, deși retrospective, după care aplicând programul colectivizării regimul comunist a gestionat „un tip de «o schimbare proiectată», condiționată economic și girată politic de sus în jos” (Michael CERNEA, *op. cit.*, p. 18). Această aserțiune este oarecum justificată dacă plasăm analiza în contextul menționat mai sus al colectivizării ca proces de schimbare socială. și în cazul Ungariei acest lucru a fost făcut, dar plecând de la cercetări de teren de tip antropologic (cf. Nigel SWAIN, *Collective farms which works?*, Cambridge University Press, Cambridge, 1985, *passim*).

⁹ David KIDECKEL, *op. cit.*, pp. 80–82.

¹⁰ Andrew CARTWRIGHT, *op. cit.*, p. 72; Paul H. STAHL, „La distribution des terres”, în *Études et Documents Balcaniques et Méditerranéens*, 17, Paris, 1993, pp. 62–66; Gheorghe ȘIȘEȘTEAN, „Une collectivisation agressive (Département de Sălaj, Roumanie)”, p. 56, în *Études et Documents Balcaniques et Méditerranéens*, 24, Paris, 2002, pp. 55–75; Bogdan TĂNĂSESCU, *Colectivizarea între propagandă și realitate*, Globus, București, 1992, p. 48.

¹¹ Teodor SHANIN, „Class, State and Revolution. Substitutes and Reality”, pp. 319–320, în Hamza ALAVI, Teodor SHANIN, *Introduction to the Sociology of „Developing Societies”*, Monthly Review Press, New-York and London, 1982, pp. 308–331.

¹² Dan CĂTĂNUŞ, Octavian ROSKE, *Colectivizarea agriculturii în România. Dimensiunea politică*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2000, p. 15.

despre „crize post-dictatoriale de haos social”¹³. Voi încerca mai departe să prezint și această latură în cele două cazuri considerate.

Pentru moment trebuie cred, reținut faptul că reacția țărănimii din România față de programul colectivizării a însemnat și o reacție la stilul ideologic în general de mobilizare politică. Astăzi sunt evidente mai degrabă rezistență deschisă și care a luat adeseori forma violentă a revoltelor¹⁴. Trebuie însă considerate în plus și strategiile „discrete” dar de lungă durată alcătuite ca răspuns la opresiunea comunistă. În timp ce, în general, reacțiile țărănimii împotriva modernizării ideologice au fost incluse în sfera conceptului de „economie morală”¹⁵, în ce privește colectivizarea după model sovietic aceasta au fost denumite plastic „armele celor slabii” / *the weapons of the weak* (James C. Scott). Acest din urmă tip de rezistență a fost identificat și în cazul societății țărănești din România¹⁶, în acest articol nefiind vorba decât de rafinarea și aprofundarea analizei strategiilor de acest gen.

Încă o remarcă introductivă cred că este necesară. Anume distingerea în cadrul colectivizării rurale a dimensiunii strict economice, anume comasarea și exploatarea pământului în unități colectiviste, adică având un număr mare de membri, de dimensiunea strict sociologică de colectivizarea a persoanelor, indivizilor, însotită de anihilarea spațiului privat și public prin mecanismele opresive ale partidului unic. Chiar la o prima vedere a cursului colectivizării rurale se relevă acest lucru. Astfel dacă la începutul colectivizării formula întovărășirilor, TOZ, era de departe preferabilă în comparație cu cea a gospodăriilor colective, GAC, decizia politică a făcut ca în martie 1962, data oficială a încheierii colectivizării balanța să încline decisiv în favoarea celor din urmă (Tabelul 1). Astfel că, după cum s-a observat, formula

¹³ Henri H. STAHL, „Les crises post-dictoriales de chaos social”, în *Études et Documents Balcaniques et Méditerranéens*, 15, Paris, 1990, pp. 180–183.

¹⁴ Octavian ROSKE, *op. cit.*, pp. 26–29, 34–35, 48.

¹⁵ Peter WORSLEY, *The Three worlds. Culture and Development*, Weidenfeld & Nicolson, London, 1984, pp. 119–125.

¹⁶ Andrew CARTWRIGHT, *Against 'decolectivisation' land reform in Romania, 1990–1992*, Max Planck Institute for Social Anthropology, Working Paper 4, Halle/Saale, 2000, p. 12.

întovărășirilor nu era decât o capcană pentru a aduce țărăniminea mai aproape de fermele colective¹⁷.

Tabelul 1

Anul	1958		1959		1962	
	% din total fond funciar agricol	% din forța de muncă din agricultură	% din total fond funciar agricol	% din forța de muncă din agricultură	% din total fond funciar agricol	% din forța de muncă din agricultură
GAS	26.3	—	28.6	—	29.2	—
GAC	13.1	10.1	20.6	19.2	61.8	82.2
TOZ	17.7	39.7	23.5	52.0	3.0	6.1
INDIVIDUAL	42.9	47.3	27.3	25.7	6.0	7.1

Sursa: Direcția Centrală de Statistică, *Dezvoltarea agriculturii Republicii Populare Române. Culegere de date statistice*, București, 1965, pp. 38, 81. În coloana „forță de muncă din agricultură” restul de 100% din total procente este acoperit de numărul salariaților, majoritatea angajați în GAS.

La prima vedere se poate spune susține că societatea țărănească din România a fost în întregime colectivizată. Totuși dacă luăm în considerare și alte genuri de statistici situația pare mult mai nuanțată la nivel regional. În primul rând, trebuie reținut că deși primele în „competiția” colectivizării erau regiuni precum Banat și Constanța, acestea erau și printre cele mai dezvoltate din punct de vedere agricol. Dimpotrivă, regiunile cele mai rezistente la colectivizare, centrul și nordul Moldovei, ca și nordul Munteniei, erau și printre cele mai slab dezvoltate agricole. Desigur că a contat în acest sens mărimea și fragmentarea proprietății agrare. Proprietățile mici și în plus fărâmîțate în locații diferite a împiedicat comasarea¹⁸. A contat însă și o tradiție locală de tip conservator care respingea reforma și inovația în exploatarea agricolă. Nu întâmplător aceste regiuni au reprezentat centre ale revoltei țărănești din 1907, revoltă care, aşa cum a arătat sociologul american Daniel Chirot, a avut ca motivație principală tocmai respingerea proiectelor de modernizare agrară¹⁹.

¹⁷ Octavian ROSKE, *op. cit.*, p. 66.

¹⁸ N. S. DUMITRU, *Cooperativizarea agriculturii în Republica Populară Română*, Editura de Stat pentru Literatură Politică, București, 1957, p. 257.

¹⁹ Daniel CHIROT, *Social Change in a Peripheral Society. The Creation of Balkan Colony*, Academic Press, New York, 1976, *passim*.

În al doilea rând, trebuie considerată în sensul distincției de mai sus și diferențele regionale sensibile în ce privește structura populației rurale. De pildă, dacă în anii 1970 la nivelul întregii României raportul dintre numărul țăranilor ce lucrau pământul individual și cooperatiști era de 1 la 4,34 în ce privește regiunile istorice acesta varia foarte mult (Dobrogea 8,02; Muntenia 7,23; Moldova 6,87; Oltenia, 4,96; Crișana-Maramureș, 2,43; Transilvania, 2,26 și Banat 1,65)²⁰. Aș interpreta această situație ca reflectând o radicală diferențiere a procesului de colectivizare a societății rurale din România. Nu toată țara a suferit în urma colectivizării rurale în același sens și nici țărăniminea nu a reacționat la fel. Și această teză este una dintre cele pe care intenționez să o argumentez în prezentul articol.

Colectivizarea în ritmul a trei pași înapoi

În Cetățele este interesant de reținut mai întâi evenimentele instaurării puterii comuniste. În toamna anului 1944, după întoarcerea frontului împotriva Axei, noile autorități locale au încercat să arresteze pe foștii deținători ai funcțiilor politice, sub acuzația de colaboratori ai administrației maghiare, „fasciști și miloșiști”. Aceasta a fost prima ocazie a unui grup din sat apropiat noii puterii de a controla și elibera fostele notabilități ale satului²¹. Acuzația a avut loc în fața adunării întregului sat, care a intervenit însă reușind să anihileze acțiunea instigatorilor. Miza conflictului este limpede ținând cont de compoziția celor două părți. Grupul acuzaților era compus din cei doi foști primari ai satului în

²⁰ Vezi Vladimir TREBICI, „Satul românesc și țărăniminea”, p. 100, în Ioan MATEI, Ioan MIHĂILESCU, *Satul românesc. Studii*, Editura Academiei RSR, București, 1985, pp. 65–104.

²¹ În mai multe părți din Transilvania colectivizarea a debutat pe fondul unor impulsuri etnocentrice. În Binținți de exemplu, un sat din Banat denumit acum Aurel Vlaicu, deportarea germanilor a lăsat o sumă de pământuri care fie au fost atribuite prin reforma din 1945 țărănimii sărace, aderentă în primele rânduri la programul de colectivizare, fie a servit la înființarea fermelor de stat (Katherine VERDERY, *op.cit.*, pp. 35–36). Și în alte comune din Transilvania proprietățile etnicilor germani deportați au oferit căile de implantare a puterii comuniste la nivel local (Andrew CARTWRIGHT, *op. cit.*, pp. 4–8).

perioada interbelică, fratele unuia dintre ei, învățătorul P.C., precum și unul dintre cantorii bisericii. De cealaltă parte s-au plasat persoane fără status sau funcții în comunitate (cu excepția fratelui unuia dintre cei doi primari interbelici), dar care făceau parte, fie dintre neamurile numeroase ale satului, fie dintre marginali. Acest grup a format ulterior organizația locală a Frontului Plugarilor. Unul dintre membrii lui, rudă colaterală cu cel mai bogat om al satului, care însă a lăsat cea mai mare parte a averii lui I.C. înfiat de el, a devenit primar.

Eliminarea „moșierilor” și a „chiaburilor” a fost metoda generală prin care puterea comunistă a pătruns în sânul unor comunități până acum închise influențelor politice externe. În Cetățele aceasta a îmbrăcat o formă opresivă chiar înainte de 1950. În martie 1946 poliția a arestat în timpul nopții pe I.C., proprietarul a celei mai mari suprafețe de pământ din sat. El avea aproape 60 de hectare, aşa că a fost trecut în categoria „moșierilor”. În fapt, pe de o parte, averea lui era ținta invidiei sociale. Nu întâmplător printre denunțatorii lui s-a aflat unul dintre primii denunțatori ai „fasciștilor” și „miloșiștilor” din sat. Pe de altă parte, se bucura de prestigiul în sat, deși aşa cum s-a arătat încă în cursul interviurilor luate după 1990, aceasta însemna un sentiment de frică amestecat cu respect. Autoritățile i-au fixat lui I.C. domiciliu obligatoriu în orașul Gherla. Aici nu a făcut încisoare, ci a fost angajat ca mecanic la o gospodărie de stat. Abia la sfârșitul anilor 1970 frații lui rămași în sat au aflat vești despre el. Nu s-a întors însă niciodată în sat. Pământul pe care „l-a părăsit” (după cum scrie în actele primăriei) a devenit lot zootehnic sub îngrijirea Sfatului Popular Făurești, care l-a numit în 1951 ca administrator pe G.C. a Rujichii, viitorul conducător al colectivizării în sat.

Urmărirea chiaburilor a continuat în 1952, când s-au întocmit liste cu oamenii din raza comunei care erau considerați chiaburi. Criteriile acestei etichetări erau date mai mult de exploatarea muncii altora, decât de suprafața de pământ deținută. În orice caz ca pe între teritoriul țării ele erau mai degrabă aleatorii²². Din Cetățele au fost declarați chiaburi M.C. (ginerele fostului primar

²² Octavian ROSKE, *op. cit.*, pp. 16–18.

interbelic V.T., de la care moștenise atât averea cât și prestigiul), care conform scriptelor primăriei avea „9,41 ha de pământ, 2 cai și căldare de țuică”, V.T. a lui Petre (în perioada interbelică împreună cu soția lui fuseseră nași de cununie la nu mai puțin de 25 de familii din sat), care avea 4,73 ha de pământ și o moară, cazan cu țuică, avusese servitori și „este dușmanul regimului” și G.H. („a avut batoză, servitori, este recalcitrant și sabotează planul de stat”, avea 13,89 ha de pământ). Cei trei declarați chiaburi aparțineau neamurilor mijlocii ca număr, dar doi dintre ei deținuseră poziții de maxim prestigiu în sat.

Etichetarea acestora a fost făcută pe baza declarațiilor a doi oameni din sat, Ș.C. (aparținea unuia dintre cele mai numeroase, dar și mai sărace, neamuri din sat, fără poziții de prestigiu; fusese în perioada interbelică simpatizant atât al legionarilor, cât și al comuniștilor²³) și P.R., președintele organizației locale a Frontului Plugarilor (și el din cadrul unui neam numeros în sat dar cu prestigiu redus). Motivele acestei aversiuni erau în 1996 încă proaspete pentru Ș.C.: „V.T. lui Petru a fost un piscălău... de n-o avut copii... – Îi plăcea să le fie frică la oameni de el?... – Da...”, iar fostul primar „era aşa un fel de om de nu putea să vândă nimeni din sat fără să știe el... să aibă și el ceva acolo... ăsta o fost murită și

²³ Înainte de 1944 fiind angajat ca muncitor în Baia-Mare, deși simpatiza și ideile comuniste Ș.C. a intrat în rândul Mișcării Legionare. După 1945 s-a înrolat în rândurile Partidului Muncitoresc Român. După câțiva ani însă cu ocazia verificării dosarelor de cadre i s-a descoperit trecutul politic și a fost exclus din partid. La întrebarea dacă cele două angajamente nu i se par disonante răspunsul a fost negativ, cu justificarea că l-au atras la ambele ideologii „apărarea săracilor”, slogan pe care ambele partide îl clamau. Ș.C. a avut și alte comportamente greu de explicat. Înainte de 1948 atât Cetățele cât și Dănești erau în întregime greco-catolice. Interzicerea de către putere a Bisericii Greco-Catolice a permis Bisericii Ortodoxe ca în cele două sate, după o perioadă de opozиie violentă, să treacă de partea sa pe toți credincioșii. Deși lucrurile se așezaseră indubitat în favoarea Bisericii Ortodoxe, Ș.C. a crezut că este necesară o măsură suplimentară. În 1955 timp de câteva luni, a făcut diligențele necesare trecerii proprietății fostei parohii greco-catolice în proprietatea Bisericii Ortodoxe. Deși atunci implicarea lui a fost greu de raționalizat, în prezent ea are consecințe. Asfel că astăzi, în ciuda faptului că jumătate din sat a revenit la credința greco-catolică nu există baza juridică pentru refacerea proprietății parohiei greco-catolice interbelice.

o rămas ginerele, M.C., în locul lui...”. Cei trei au rămas din aceste cauze chiaburi pînă în 1957, când în urma numeroaselor cereri excepțional motivate ideologic, au fost scoși de pe listă.

În același timp cu „lupta de clasă”, iar în Cetățele suprapunându-se cu aceasta prin temele propagate și actorii implicați, a avut loc *munca de lămurire*²⁴. În Cetățele ea a avut o influență decisivă în instaurarea unei atmosfere tensionate, de nesiguranță și suspiciune, pe fondul căreia s-a reușit în doar câteva luni, decembrie 1961 – februarie 1962, impunerea fermei colective. Aparent inedită în viața comunitară a satului „munca de lămurire” a antrenat totuși atitudini, comportamente, actori și instituții prezente încă din perioada interbelică. Există, de pildă, încă din acea perioadă un proiect de ridicare a unei case de cultură. Suporterul cel mai fervent al proiectului nu era altul decât P.C., învățător născut în Cetățele și revenit apoi în sat. În ciuda unui trecut politic interbelic în anii 1950 devenise director al școlii din sat. El a solicitat în această postură autorităților comuniste sprijin pentru ridicarea casei de cultură. Autoritățile au acceptat cu condiția însă ca realizarea ei să se facă în centrul satului lângă biserică, școală, cimitir și casa parohială. Membrii Consiliului parohial s-au opus deschis, dar în urma unei întâlniri la Sfatul popular au fost siliți să-și dea acordul scris²⁵.

Implicarea lui P.C. și a soției sale, și ea învățătoare, fostă președintă a Ordinului Marianelor în sat, și care a devenit în aceste circumstanțe președinta casei de cultură, au fost decisive. Se pare totuși că nu a fost vorba doar de oportunitism. P.C. notează în memoriile lui că astfel dorea să se „răspândească alfabetizarea în rândul poporului, satul să se ridice din înAPOIERE și ignoranță... să se lumineze mințile oamenilor”. El a încercat să și propage acest proiect personal în sat. Oamenii însă l-au primit cu neîncredere. De pildă, P.C. a Rahilei, președintele CAP-ului în anii 1980, afirma în interviul luat: „În biserică nu se putea face propagandă... El (P.C. –

²⁴ Subiectul „muncii de lămurire” ca mecanism al colectivizării a fost abordat și în cazul satului Mirșid, județul Sălaj (cf. Andrew CARTWRIGHT, *The return of the peasant*, p. 142).

²⁵ Procesul verbal al acestei ședințe s-a păstrat la Arhivele Naționale Maramureș, Fond Primăria Șișești.

n.n.) nu era un suflet rău, dar niciodată nu îndurase greutățile vieții țărănești... el a văzut socialismul ca un beneficiu...”.

Pe fondul acestor evenimente imaginea colectivizării în Cetățele este violent contrastantă. Există deja în 1959 o proprietate de stat, GAS, constituită pe de-a întregul din exproprierea fostei proprietăți a lui I.C.. Cel care răspunde de ea, G.C. a Rujichii, supranumit din acest motiv „firmașul”, aparținea neamurilor marginale și ca număr și ca status. În afară de tinerețea aventuroasă nimic nu anunță rolul central și nefast pe care îl va juca în curând. Însă după cum o arată intervențiile sale în ședințele Comitetului Executiv al Sfatului popular se identificase cu ideologia colectivizării, era un om inflexibil chiar și în detaliile vieții sociale, executant fanatic al ordinelor autorității politice și legilor ei. P.C. a Rahilei îl descrie astfel: „El s-o bucurat că partidul l-o pus, și a intrat sub influența lor... că colectivul te face de multe ori, trăind între ăștia, organele de partid, organele comunale... a început să creadă... neavând studii deloc a început să creadă... și se ținea după lege, că legea-i lege, el știa să aplice, nu știa nimica (altceva)”. Rolul său în colectivizarea din Cetățele este unanim recunoscut, inclusiv de către soția lui. El a fost cel care a făcut colectivul în sat întorcând pe reprezentanții raionali de partid, când aceștia erau deja convinși că din cauze de sol, climă, structura culturilor, dar și datorită mentalității economice individualiste, nu se poate face gospodărie colectivă. El s-a angajat atunci (în ianuarie 1962) personal să-și convingă consătenii.

Colectivizarea nu ar fi prins însă rădăcini dacă în răstimpul deceniului șase nu s-ar fi constituit în sat o nouă elită politică flancată de o elită culturală care se bucura de încredere în săt. Întrucât influența lor a fost discretă dar de profunzime mă voi referi la ambele în partea finală a articolului.

Până în iarna anului 1961–1962 numărul cererilor de înscriere în gospodăria colectivă a oscilat în jurul a 10–11, chiar unii deputați locali ezitând să se înscrive. Cu excepția GAS-ului până atunci nu existase în sat vreo formă intermediară de colectivizare (întovărășiri agricole, cooperative de consum). Această situație se datora atât neîncrederii localnicilor în performanțele economice ale gospodăriei colective, cât și, mai important dar paradoxal, neimplicării și pasivității celor două elite menționate mai sus în

ceea ce regimul comunist numea „transformare socialistă a agriculturii” (expresie curentă în procesele verbale ale şedinşelor primăriilor). Abia în ianuarie – februarie 1962 la presiunea activiștilor de partid raionali și sub impulsul fanatic al lui G.C. a Rujichii s-a ajuns la organizarea „colectivei”. Au fost atrași mai întâi familiile mai bine văzute. Un fost membru de partid își aduce astfel aminte: „Cei care erau un pic mai influenți... care aveau mai mult pământ și dovediseră că sunt buni gospodari, intrau în speranța că vor căpăta o poziție mai bună”. Ulterior însă când au apărut rezistențe fățișe autoritațile au șantajat oamenii. Fie folosindu-se de amenințările cu exmatricularea copiilor lor care erau la școli, fie făcând presiuni la locurile de muncă din mine și fabrici unde mare parte dintre bărbații din sat se angajaseră. S-au folosit de asemenea, și de munca forțată, obligând persoanele recalcitrante să presteze munci voluntare la mare distanță de sat. Între toți locuitorii satului doar 11 familii au rezistat terorii autoritaților. Motivele rezistenței lor sunt însă semnificativ diferite față de satul vecin Dănești. Mă voi referi mai departe la ele.

În Dănești colectivizarea nu a fost atât de spectaculoasă. Despre perioada imediat următoare anului 1945 nu am găsit relatari scrise în arhivele oficiale sau în sat. Opiniile celor care au trăit acele evenimente sunt generale: la început „oamenii aceștia care erau mai calici... dându-le putere ei s-au afirmat... nu chiar aşa săraci, da s-au afirmat... Până la urmă s-au ridicat oamenii mai învățați (în ierarhia partidului – n.m.)” (T.F., fiul fostului primar țărănist A.F.). Se pare deci că organizația locală a partidului era mai flexibilă, încurajând ascensiunea unor cadre de merit. Învățătorul V.C., al cărui tată a fost primar liberal în perioada interbelică, a dat doavadă chiar de idealism comunist, cedându-și toate pământurile la stat. El „era membru, mare luptător în partid, a fost foarte convins”, afirmă A.C., fost secretar la școală din sat și cantor la biserică.

Totuși și în Dănești colectivizarea a fost deschisă de eliminarea „chiaburilor”. T.F. în interviul menționat mai sus spune că în 1952 tatăl lui împreună cu frații acestuia au fost ridicați într-o noapte și trimiși fără nici un proces pentru a munci forțat la canalul Dunăre – Marea Neagră. Fiecare dintre ei aveau proprietăți semnificative (unul dintre ei avea 20 ha de pământ, cea

mai mare proprietate funciară din sat, altul o moară), dar modeste față de satul vecin, Cetățele. Cel care a făcut etichetarea a fost M.P., secretar de partid pe atunci, care a ocolit însă această temă în interviul pe care i l-am luat.

Rudele lui T.F. au fost singurii chiaburi din Dănești. Locuitorii satului au acceptat aparent cu resemnare puterea comunistă. Mai mult, ei au încercat să elimine orice conotații conflictuale din circumstanțele locale ale „luptei de clasă”. Au realizat de pildă, cotele obligatorii fără vreo opoziție deschisă, poate și pentru că după cum spune ironic T.F., chiaburii s-au străduit să fie un exemplu de onestitate și corectitudine. De aceea eliminarea chiaburilor a avut în Dănești un caracter strict administrativ, fără să angreneze puternice motivații psihologice sau ideologice, ca în Cetățele.

Locuitorii din Dănești nu au fost nici interesați în ridicarea unei case culturale. Ei au preferat în schimb să-și repare și extindă localul școlii din sat în ideea de a oferi copiilor lor un nivel minimal de instrucție. Pentru a realiza acest lucru în 1954 au cerut sprijinul autorităților. Acestea au răspuns pozitiv, încă cu condiția ca una dintre încăperile școlii să fie destinată „activităților culturale”. În 1961 însă odată cu introducerea obligativității de a absolvii șapte clase, activiștii culturali „au înțeles că școala este priorităță” (A.C.). Este semnificativ, de asemenea, și faptul că pe lângă conținutul non-ideologic al educației, exista un puternic ethos religios moștenit din perioada interbelică²⁶. Chiar și I.F., care era în acei ani secretarul organizației locale de partid, a declarat într-o ședință a consiliului local că membrii de partid „merg în prezent la biserică, și aşa vor face și în viitor”²⁷. Semnificativ este că respectiva ședință fusese destinată „combaterii misticismului”.

²⁶ În Arhivele Naționale ale județului Maramureș se păstrează intervențiile preotul paroh din Dănești, făcute cu ocazia întrunirilor periodice ale parohiilor din protopiatul local (vezi Fondul Protopopiatului Greco-catolic Baia Sprie ca și Fondul Episcopiei Greco-catolice a Maramureșului). Între temele principale ale acestora trebuie reținute menținerea coeziunii *comunității* locale a credincioșilor, implicarea în viața socială, integrarea grupurilor marginale, respectul față de ordinea și instituțiile tradiționale (în primul rând față de Biserică).

²⁷ Declarația a rămas consemnată într-unul dintre procesele verbale ale ședințelor Consiliului Sfatului popular al comunei Șișești.

Aparenta resemnare a locuitorilor din Dănești s-a dovedit în timp a fi o strategie eficace. Ei s-au menținut astfel în cadrul „transformării socialiste a agriculturii” dar fără ca proprietatea asupra pământului să le fie esențial afectată. S-a înființat mai întâi o asociație întrucât în urma „părăsirii” sau cedării unor loturi de pământ de către chiaburi²⁸ s-a comasat suprafața de 21,71 ha, trecută în custodia Sfatului popular Șișești. Acesta din urmă a încredințat-o prin contracte scrise unui număr de șase dăneșteni, printre care se aflau secretarul local de partid din acea vreme, I.F., care a rămas în funcție până după încheierea colectivizării, precum și viitorul președinte al cooperăției de consum din comună, E.R. Ei trebuiau să lucreze această suprafață *în comun*, conform clauzelor contractelor, dar după câteva luni, același pământ a fost redistribuit unui număr de 17 persoane (dintre care 10 din satul vecin, Bontăieni). Spre deosebire de Cetățele aşadar, primele poziții sociale create de presiunea ideologiei oficiale au fost ocupate fără concurență de un grup slab structurat comunitar (din grupul primilor șase trei aparțineau unor neamuri marginale).

Cea mai eficace cale de a deturna colectivizarea a fost în Dănești angajarea în sistemul cooperăției de consum. Astfel sub umbrela Sfatului popular comunal, în sat nu s-a constituit nici o gospodărie colectivă, cum s-a întâmplat în celelalte trei sate ale comunei (Șișești, Bontăieni și Negreia). Activitatea cooperăției de consum nu avea în anii 1950 funcțiile tradiționale interbelice ci era mai degrabă un mecanism de realizare a planului de stat prin contractări și valorificări de produse. În plus, deși acest sistem era foarte bine organizat într-o rețea care lega permanent comunele de autoritățile centrale²⁹, scopurile urmărite erau pragmatice, nu

²⁸ „Părăsirea” nu însemna în Dănești nimic altceva decât faptul că proprietari care aveau mai mult pământ decât îl puteau ei munci împreună cu familia, pentru a nu angaja mâna de lucru străină, putând astfel să fie etichetați drept chiaburi, preferau să-l lase în paragină, fără însă să-și piardă titlul de proprietate. Regimul communist a emis însă HCM 308/1953 prin care a decis trecerea tuturor acestor pământuri în proprietatea statului și administrarea Sfaturilor comunale. În acest fel după șapte ani a fost „reglementată” juridic și proprietatea „moșierului” I.C. din Cetățele, considerându-se că „a părăsit-o”.

²⁹ Bogdan TĂNĂSESCU, *op.cit.*, pp. 73–75.

ideologice. În acest fel, spre deosebire de satele comunei vecine, Făureşti, de care aparținea Cetățele pe atunci, cifrele planului de stat erau realizate, oamenii percepând chiar pozitiv formula cooperăției de consum (după părerea lui I. F.).

Această formulă a avut însă și o utilizare mai specială, și anume aceea de explicitare a proiectului de colectivizare agrară. Analiza proceselor verbale ale ședințelor adunărilor Sfatului comunal arată limpede intențiile participanților de a echivala colectivizarea agrară, care de fapt era desemnată curent nu ca atare ci prin expresia „transformare socialistă a agriculturii”³⁰, fie prin formula întovărășirilor agricole, care era o organizare temporară și limitată, și nu presupunea renunțarea la dreptul de proprietate, fie prin cea a cooperăției de consum.

După 1959, când se decisese deja colectivizarea forțată, fiecare ședință a Comitetului Executiv al Sfatului popular Șișești (la care participau și activiști de partid din afara comunei) la care se discuta „transformarea socialistă a agriculturii” decurgea după aceeași schemă: prelucrarea documentelor de partid pe acest subiect, evidențierea îndeplinirii planului prin cooperativa de consum, angajamente că se vor înființa întovărășiri și gospodării colective, angajamente a căror respectare nu era verificată. A.C., participant la câteva asemenea ședințe, spune: "din mai multe motive s-a amânat, s-a tărgănat... și după doi ani când s-au colectivizat Șurdești și Cetățelele... și s-a lovit de greutăți, de neajunsuri... n-a mai insistat nici la TOZ nici la nimic". La începutul anului 1961 s-au înființat în trei sate din comună întovărășiri. Acțiunea a decurs fără conflicte sau presiuni ideologice. Deși după părerea lui T.F. „întovărășirea a fost o momeală... s-a plantat niște

³⁰ La nivelul politicii agrare centrale a existat o permanentă tensiune între proiectele *colectivizării*, asimilată cu modelul sovietic al anilor 1929–1931, și cel al *cooperativizării*, care accentua liberul consimțământ al țăranilor (deși propaganda era înăbușitoare), precum și criteriile de eficiență economică (cf. Ghiță IONESCU, *Comunismul în România*, Editura Litera, București, 1994, pp. 333–337). Desigur, nu pot afirma că țăranii din Dănești și Cetățele cunoșteau această distincție. Cu toate acestea notabilitățile politice din Șișești o foloseau din plin. Chiar și cele din Făurești erau conștiente de ele, din moment ce au utilizat-o, e drept cu o singură ocenzie când s-a propus într-o ședință a Sfatului popular realizarea colectivizării prin intermediul întovărășirilor agricole, și nu prin gospodăria colectivă.

pomi aiurea”, I.F. afirmă în cunoștință de cauză că aceasta a reprezentat o încercare „să se vadă dacă merge munca în comun”.

Semnificativ este că implantarea puterii comuniste în sat nu a dat naștere la o nouă elită locală, dependentă de regim, care să coaguleze viitoarea gospodărie colectivă. Mă voi referi la aceasta în partea finală. În Dănești nu a existat, cum spuneam, nici un cămin cultural, locul unde în Cetățele s-a desfășurat aşa numita „muncă de lămurire”, și nici vreun grup care să pună ideologia culturală în slujba propagandei comuniste. Aceasta se pare că a fost o altă tactică a strategiei de evitare a colectivizării, dacă luăm în considerație rapoartele comisiei de cultură învățământ a Sfatului popular Șișești. Abia se amintește în acest loc de activitatea culturală (obiect și ea al planificării centrale), rezervându-se însă cea mai mare parte activității didactice.

Ideologiile colectivizării

Cea mai frapantă diferență între modurile în care colectivizarea a avut loc în cele două sate constă în tipul de conflicte sociale generate. Astfel a luat naștere o dislocare de natură ideologică a atitudinilor și valorilor tradiționale, a cărei amplitudine a fost maximă în ceea ce privește actorii direct implicați³¹. Dincolo aşadar de actorii implicați în conflictele colectivizării pământului, s-au constituit în ambele sate importante referințe ideologice, cu un rol nu mai puțin important. În Cetățele implicarea agenților colectivizării a fost de multe ori totală și dramatică. Iată ce scrie învățătorul P.C.: „nu mă puteam plânge de lipsă de sarcini și că nu pot să-mi omor timpul. Si atunci

³¹ Trebuie ca în acest punct să disting în ansamblul culturii locale amprentele ideologice. Voi reveni în continuarea articolului mai amănunțit asupra subiectului. Pentru moment aş vrea să precizez că folosesc o definiție a ideologiei împrumutată din domeniul antropologiei sociale, anume că “ideologiile sunt într-adevăr totalizatoare, normative, suverane și agresive în toate pretențiile lor; dar, în același timp, ele nu conceptualizează și domină lumea în întregime. Ele sunt articulate într-o limbă cu o referință ce depășește lumea pe care pretind că o definesc și legitimează... De aceea, ele sunt duble atât în limbaj cât și conceptual” (Ernest GELLNER, „Notes towards a theory of ideology”, p. 75, în *L'Homme*, 3–4, 1978, pp. 69–81).

se aplica vechea zicală: Dă pă calul care trage. Eram foarte ocupat și multe zile plecam de acasă pe la diferite ședințe. Ca o ilustrare dureroasă a acestui fapt voi aminti că atunci în 1955, când a murit mama, eram plecat de la căpătâiul ei unde trebuia să mă aflu, la o ședință a cercului pedagogic de la Cavnic, iar în 1958, când a urmat-o și tata, eram la o consfătuire la Târgu Lăpuș, lucru pe care nu mi-l voi ierta niciodată”.

Totuși dincolo de implicarea individuală între ideologiile curente deceniu lui șase prima prezentă în sat a fost cea a luptei de clasă. De fapt, la începutul anilor 1950 tematica „luptei de clasă” s-a suprapus în anumite grade cu „eliminarea chiaburilor”. Utilizată ca justificare a aplativării structurilor comunitare în primul rând prin eliminarea chiaburilor, formele pe care ideologia luptei de clasă le-a luat au fost însă mai degrabă non-violente. Într-o ședință a Comitetului provizoriu comunal Făurești se spune: „organele financiare aplică just lupta de clasă încasând, în primul rând, impozitele de la cetățenii mai înstăriți, și apoi de la cetățenii mai săraci după posibilitățile fiecăruia”. Ca urmare a perioadei lungi de presiune asupra comunităților locale s-a ajuns astfel la o „împământenie” dublată de o „domesticire” a acestei ideologii.

Lupta de clasă era prin urmare convertită într-o presiune politică și administrativă de lungă durată, ceea ce desigur ușura interiorizarea și stabilizarea comandamentelor regimului în conștiința socială. Este remarcabilă în acest context că cei vizăți au putut reacționa. Reacțiile lor se află expuse în primul rând în cererile de ștergere de pe liste de chiaburi, în care bunurile incriminate trebuiau să fie justificate de către posesorii lor. Aceste justificări pot fi clasificate în trei categorii: i) „ab antiquo”, ii) bazate pe principiul asocierii sau iii) acuzând pur și simplu ura și invidiile personale. Un exemplu combină aceste tipuri de reacții: „Socrul meu avea o căldare de fierit țuică pe care o moștenise de la părinții lui. El cu frații lui au fost șase, fiecare moștenind câte o parte... Fiindcă socrul meu a fost cel mai în vîrstă, căldarea a fost trecută pe numele lui dar ei o foloseau împreună. Socrul meu a murit în 1951, iar căldarea a fost trecută pe numele soției mele...” (M.C.). Prin replici de acest gen se pare că în Cetățele chiaburii

încercau să prezinte proprietatea lor mai degrabă a fiind moștenită decât acumulată de ei însiși.

Frecvența utilizării expresiei „lupta de clasă” începe să scadă în documentele oficiale ale autorităților locale de după 1956. Din ce în ce mai în intensă este însă referința la transformarea socialistă a agriculturii. În același timp propaganda privind acest obiectiv devine și mai intensă, căpătând acente particulare în încheierile ședințelor autorităților locale din Cetățele. Astfel, diferit de Dănești, vorbindu-se de „transformarea socialistă a agriculturii” nu se prezintau avantajele economice ale acestui program, ci expunerea lui avea accente moralizatoare. Activiștii spuneau: „Cu sprijinul partidului este necesar să întreprindem o continuă muncă de ridicare a țărănimii muncitoare din întunericul proprietății individuale la un nivel superior al agriculturii: proprietatea socialistă asupra mijloacelor de producție”. De aceea în transmiterea unor asemenea teme și semnificații implicarea activiștilor culturali din sat era esențială. Si ei au făcut-o după cum arată rapoartele de activitate ale casei de cultură dinn Cetățele. Formele cele mai obișnuite erau organizarea de conferințe despre avantajele colectivizării, expunerea unor situații tehnice legate de cazuri în care gopsodării colective deja funcționau și chiar adaptarea unor dansuri, cântece și poezii populare pentru a îndemna oamenii să se înscrie în GAC.

Și reacțiile celor 11 proprietari care au rezistat colectivizării se înscriu în același tipar. Mai mult, merită menționat că cel puțin câțiva dintre ei aveau în sat poziții sociale marginale. Unul fusese membru al Mișcării Legionare, altul era cunoscut ca având înclinații homosexuale, în timp ce al treilea era numit „prostul satului” (pentru că nu vorbea prea mult și în plus locuia izolat la o margine a satului).

Felul în care locuitorii din Cetățele au respins colectivizarea a îmbrăcat forme instinctiv eshatologice. Această amprentă se vede foarte limpede în interviul luat N.C., care împreună cu soțul au rezistat sistematic colectivizării: „(După 1962) ei au ținut-o pe-a lor. Veneau aici și luau tot, din pod dădeau jos fânul... Aveam o singură vacă... Aveam porumb, l-au luat... Aveam mere, le-au luat. Întotdeauna eram cu moartea în inimă. Îmi aminteam ce îmi s

tată-miu... că vor fi timpuri când vor veni și numai vă vor necăji... dar să ne rugăm lui Dumnezeu... când oamenii vor unul după altul, ei nu vor munci, ci numai vor sta și vă vor necăji... Tatăl meu nu a trăit până la colectivizare... dar știa Biblia pe dinafară”³².

Reacții asemănătoare a avut și M.F., despre care se spune într-o notă a unei comisii de anchetă a Sfatului popular că „are o atitudine nesănătoasă față de Hotărârile Guvernului fiindcă în trecut a făcut parte din partidul istoric „legionar”... exprimându-se că el nu se lasă de pământul pe care l-a moștenit și că nu primește pământ în schimb”. Fiica lui își amintește că, amenințat de autorități, tatăl ei a dormit mai mult de doi ani prin pădurile de lângă sat ori în locuri ferite.

În Dănești colectivizarea a fost mai puțin dependentă de ideologiile puterii politice. Și aici s-a propagat „lupta de clasă”, fără însă ca cei vizitați să fi reacționat violent. Nu s-au păstrat cereri de ștergere de pe liste de chiaburi, deși probabil fiu lui G.F. a lui Găvriluț au făcut asemenea demersuri (conform mărturiei orale a lui T.F.). Există însă 10 cereri în care se justifică proprietatea individuală cu ocazia decretului 115 / 1959³³. În comparație cu Cetățele, doar două dintre acestea invocă ereditatea, celelalte justificând proprietatea prin schimb (3 cazuri) sau cumpărare (1 caz). În 4 dintre cazuri aceasta nu este justificată deloc.

Cealaltă tematică a propagandei colectiviste, transformarea socialistă a agriculturii, este prezentă în paralel cu ideologia „luptei de clasă”. În 1952 activiștii de partid locali au primit ordinul de a începe „de la om la om, munca de lămurire a țăranilor că ei trebuie să se asocieze, folosind grupurile compuse din delegații în sfatul comunal și membrii deja asociați”. Elita politică a luat în serios acest ordin și în multe întâlniri publice

³² În câteva lucrări recente autorii au abordat tema reaților față de colectivizare în România prin prisma teoriilor psihanalitice. Ei conchid că reacții de genul celei N.C. exprimă „un creștinism «sătesc», primitiv, naturalist... fără nici o nunață politică și, curios, fără vreo tendință universalistă” (Irina TALABAN, *Terreur communiste et résistance culturelle*, PUF, Paris, 1999, p. 267).

³³ A existat o continuă politică de limitare a proprietății țărănești în deceniul săse. Scopul era de a crea, chiar dacă prin constrângere, o pătură majoritară de țărani mijlocași, viitori membri ai cooperativelor agricole. Decretul 115 / 1959 este ultimul din seria actelor normative care vizau acest scop.

membrii ei au vorbit despre scopurile transformării agriculturii. În același timp însă ei au fixat și urmărit realizarea unor scopuri precise: producerea unui surplus de bunuri suficient pentru populația urbană învecinată și contractarea cotelor impuse pentru procesarea în fabricile de stat. Localnicii au cooperat în acest fel cu reprezentanții statului, dar până la limita la care proprietatea asupra pământului nu era în principiu amenințată.

Așa cum spuneam ei au echivalat „transformarea socialistă a agriculturii” cu forme care le lăsau pământul în proprietate, ori întovărășiri, ori cooperăția de consum. Așa au ajuns ca să afirme într-o dare de seamă a Comitetului executiv al Sfatului popular Șișești, din 1959, cu puțin înainte aşadar de declanșarea colectivizării forțate, că întreg satul este colectivizat, chiar și tinerii de 16 ani³⁴.

Economie și politică în comunități tradiționale

Așa cum spuneam la începutul articolului pentru a identifica factorii care să explice strategiile diferite de reacție în cele două sate mă voi referi la conceptul de *cultură comunală*. Aceasta trimite la un ansamblu de atitudini, valori și practici de natură „civică” opuse ideologiilor politice venite din afara comunității³⁵. Inițial intenționam folosirea conceptului de cultură civică. Însă, fiindcă ar fi apărut confuzii din faptul că acesta este deja legat de atitudinile și normele specifice societăților politice complet modernizate, am preferat celălalt termen. În plus am avut în vedere și motive de adecvare a cadrului teoretic la cazurile considerate aici. Anume, trebuie notat că una dintre premisele de bază ale conceptului de cultură civică este aceea că subiecții sunt

³⁴ Trebuie notat că în multe dintre interviurile luate în ambele sate oamenii au replicat la întrebarea despre felul în care s-a evitat colectivizarea în Dănești, ca de altfel în toate satele comunei Șișești, că primarul de atunci, C.D., a fost extrem de abil și a păcălit activiștii care veniseră să decidă colectivizarea. Puțin timp după 1962, eliberat din funcție, C.D. a fost găsit însă mort în condiții neclare.

³⁵ David Kideckel descrie și analizează excelent cum acest tip de cultură comunală a apărut într-unul din satele Transilvaniei în anii interbelici (David KIDECKEL, *op. cit.*, pp. 46–50).

complet autonomi iar orientările lor valorice le permit calculul rațional al unui set de variante de acțiune și alegerea între acestea a celei cu beneficiul cel mai ridicat³⁶. Atunci când vorbim însă despre colectivizarea rurală din România, aceste presupozitii nu sunt valabile. Deși a existat o suiată de alternative pe care locuitorii lumii rurale le-au avut la dispoziție în timpul colectivizării se poate spune că mai degrabă ei au ales soluția nu pentru a câștiga cât mai mult ci pentru a pierde cât mai puțin. Acest model de raționalitate a acțiunii sociale poate înlocui în anumite condiții calculul rațional de tip cost – beneficiu³⁷. De fapt, strategii asemănătoare au adoptat și alte comunități rurale din România³⁸.

Ceea ce contează într-o strategie de genul celui din urmă este că angajamentele de tip ideologic antrenează “într-un mod vizibil și public identități până atunci dificil de recunoscut ori structurat”³⁹. Deși ideologiile câștigă teren și se inserează în comunitățile de tip tradițional acest lucru se face doar într-o măsură limitată întrucât geneza acestor identități este un proces bazat pe conținuturi culturale nu ideologice. În acest sens, în satele la care mă refer

³⁶ Gabriel A ALMOND, Sydney VERBA, *Cultura civică. Atitudini politice și democrație în cinci națiuni*, Editura Du Style, București, 1996, passim.

³⁷ Ernest GELLNER, „L'animal qui évite les gaffes, ou un faisceau d'hypotheses”, în Pierre BIRNBAUM, Jean LECA (sous la dir.), *Sur l'individualisme. Théories et methods*, PUF, Paris, 1986, pp. 27–44.

³⁸ Vintilă MIHĂILESCU, „Două sate în tranziție. Tipuri strategice dominante în lumea rurală”, în *Revista de Cercetări Sociale*, 3, 1996, pp. 3–24. Într-o excelentă lucrare asupra transformării pe durată lungă a societății rurale din România Daniel Chirot folosește foarte des termenul de „communal” (cf. Daniel CHIROT, *op.cit.*, passim). Referința lui este însă una extrem de precisă. Anume prin „communal village” el înțelege organizarea socială a satelor de țărani liberi din Muntenia și Moldova, așa numitele „sate devălmașe”. Recent Vintilă Mihăilescu reia această temă punând-o în comparație cu „zadruge” slavilor de sud. Însă semnificația conceptelor de organizare și unitate socială de tip comunal diferă. El respinge explicit punctul de vedere exprimat de Chirot și plecând de la o sugestie a antropoloagei Margaret Mead afirmă că în cazul satelor cu organizare de tip comunal există o „tendință de accentuare a apartenenței și responsabilităților satului, cu reducerea corespunzătoare a unităților sale domestice” (Vintilă MIHĂILESCU, *Cea mai mică unitate socială*, mss). Prin conceptul de „cultură comunală” mă apropiu mai degrabă de acest din urmă tip de comunitate. Mulțumesc pe această cale lui. Vintilă Mihăilescu pentru amabilitatea de a-mi pune la dispoziție manuscrisul lucrării citate.

³⁹ François CHAZEL, „Individualisme, Mobilisation et Action Colective”, p. 266, în Pierre BIRNBAUM, Jean LECA (sous la dir.), *op. cit.*, pp. 244–268.

colectivizarea a stârnit un proces de coagulare a unor culturi comunale specifice, dar numai parțial bazate pe ideologii.

Pentru delimitarea tipurilor de cultură comunală generate în cele două sate aduc în atenție mai întâi dihotomia *consens* al elitelor, în Dănești, versus, *competiție* a acestora în Cetățele⁴⁰. Am arătat în ce privește Cetățele, rolul central jucat de G.C. a Rujichii în impunerea colectivizării. Totuși nu ar trebui să vedem doar actorii individuali implicați în acest process, din moment ce aşa cum spuneam după 1945 în sat au apărut noi centre de influență și putere. De fapt, chiar din rândurile lor s-au recrutat cadrele politice ale organizației locale a partidului. Mai mult, nici G.C. al Rujichii, nici ř.C. denunțătorul chiaburilor din sat nu au fost cooptați în pozițiile politice cheie, ci acei care au acționat în culisele colectivizării păstrându-și astfel o anumită legitimitate locală. Această nouă elită a adus și impus pe termen lung directivele puterii centrale comuniste.

Nucleul dur al acestei elite a fost de natură politică, adică un grup de persoane prea puțin legate de structurile sociale interbelice ale satului, dar cu funcții în noul regim (este vorba de membrii organizației locale de partid și de delegații în Sfatul popular). Este semnificativ că cei mai mulți dintre aceștia făceau parte dintr-un neam în mare ascensiune ca număr de familii, T1 (numărul lui de familii crescuse de la 5 în 1938 la 12 în 1963; în 1963 existau în sat 200 de familii nucleare). În jurul acestuia se aflau membri ai neamurilor marginale, cu excepția secretarului organizației de partid din sat (din neamul cantorilor) și al soției lui P.R., fost președinte al Frontului Plugarilor. Indubitatibil, această elită datoră în întregime ascensiunea regimului comunist. Totuși trebuie spus că cel puțin în ce privește neamul T1 membrii acestei elite s-au dovedit extrem de adaptabili la schimbarea socială prin care trecea societatea locală atunci. Mai precis, asemenea altor neamuri mari din societatea rurală dinn Transilvania⁴¹ ei s-au orientat imediat din punct de vedere economic către noile

⁴⁰ Deși unii autori s-au arătat sceptici, cred că se poate vorbi despre existența unor elite politice locale în societatea rurală din România perioadei comuniste (Steven SAMPSON, *op. cit.*, pp. 233 și urm.).

⁴¹ David KIDECKEL, *op.cit.*, p. 148.

industrii finanțate de guvernul central. În 1965 de pildă, nu mai puțin de 10 familii din cele 13 ale neamului T1 aveau cel puțin un membru angajat în industrie. În această privință neamul T1 se plasa în fruntea celorlalte neamuri⁴².

Pe lângă elita politică a acționat în timpul colectivizării și o grupare „culturală” concentrată de școala din sat și căminul cultural. Exponentul ei, învățătorul P.C., avea însă o poziție politică periferică fiind umilit și chiar exclus un timp din partidul muncitoresc pentru că fusese cuzist în perioada interbelică. Cu atât mai mult pare inexplicabil angajamentul său total (după cum însuși mărturisește în amintirile sale). În comparație cu elita politică grupul de acțiune culturală se bucura de statusuri de prestigiu anterioare. P.C., pe lângă funcția sa de director al școlii din sat, era și naș de cununie la câteva familii din sat și deținea un loc în biserică în strana din dreapta. Atribute similare deținea și un alt membru al grupului, președinte al căminului cultural, C.C., care era fiu de curator, el însuși curator, și moștenind statusul de naș deținut de tatăl său. Era de-altfel și văr primar pe linie paternă cu P.C. Un al treilea membru al grupului era F.L., soția lui P.C., și ea învățătoare la școala din sat, dar care, aşa cum am menționat, fusese și președintă a asociației locale a Ordinului Marianelor. Rudenia care lega toate aceste persoane de comunitate era consolidată atât de locurile de prestigiu din biserică satului cât și de faptul că erau nași de cununie la un mare număr de familii nucleare.

---

⁴² Între celelalte neamuri mari (grupul G1 din tabelele 2 și 3, vezi pagina următoare) această fracție era: P2 4/13 (0,3), Cr1 6/15 (0,4), H 5/9 (0,55), P1 6/8 (0,75) și R1 7/9 (0,77). Este semnificativ că după T1 urma în această ierarhie R1, un neam de asemenea având membri cu rol important în colectivizare. În același timp însă secretarul organizației locale de partid aparținea neamului P2 plasat pe ultimul loc în ce privește orientarea către industrie dar având un mare prestigiu în sat. Se pare așadar că tactica promovată de liderii partidului unic a fost aceea de a încurajare a coabitării noilor și parțial a vechilor elite. Mai mult, dacă acceptăm excelenta tipologizare neamurilor elaborată de David Kideckel se poate spune că tactica partidului a fost de a concilia familiile „mobile” cu cele „integrate” (T1 și R1 vs. P2 și Cr1), evitând însă sistematic neamurile „cu importanță” / *aggrandizing* (P1 în Cetățele). Aceste din urmă neamuri erau formate din gospodării care „ocupau sau încercau să ocupe o nișă înaltă în ierarhia socio-economică a comunității, dar nu necesar și în ierarhia partidului-stat” (David KIDECKEL, *op. cit.*, pp. 141).

În Dănești altfel decât în Cetățele, noile funcții politice au fost ocupate de vechii exponenți ai structurilor comunitare. I.F., de pildă, aparținea unui neam cu prestigiu în ierarhia bisericii locale (furnizor al curitorilor parohiei). De-altfel, spre deosebire de personalități precum G.C. a Rujichii din Cetățele, el nici „n-a dat importanță la calitatea lui (de secretar de partid – n.m.)” (T.F.). Printre deputații locali, care în mod obligatoriu erau și membri ai partidului unic, se aflau două persoane din neamul P. (deținător prin tradiție al funcției de cantor), anume, soția cantorului din acea vreme, și un reprezentant al unei alte spițe. Remarcabil este faptul că deși aceste două spițe fuseseră la un moment dat în competiție pentru funcția de cantor, nimic din vechea dispută nu a amenințat solidaritatea în fața presiunii colectivizării.

Diferența în ce privește atitudinile elitelor locale de competiție, respectiv, consens în cele două sate provine într-o anumită măsură din perioada interbelică, mai precis din distribuția diferită a principalei resurse locale, pământul. Am arătat că procesul de colectivizare a păstrat solidaritățile tradiționale, îndeosebi rudenia. Se poate spune astfel că programul colectivizării nu a determinat schimbarea structurii sociale, ci mai degrabă a angrenat actorii reprezentativi ai acestor solidarități în noi conflicte sociale, generate de apariția unei noi resurse, anume puterea politică. S-a argumentat de altfel, chiar în legătură cu sate din Transilvania că la apariția unor noi resurse în aceste comunități, solidaritățile tradiționale nu dispar ci se adaptează, își asumă noi funcții⁴³ și chiar se extind, precum de pildă, fenomenul de dată recentă al nășiei multiple⁴⁴.

Elasticitatea rudeniei, legătura pe neamuri în zona satelor la care mă refer, s-a manifestat însă încă din perioada interbelică.

---

⁴³ David KIDECKEL, *op. cit.*, pp. 144–162.

⁴⁴ Am observat acest fenomen, anume invitarea mai multor perechi de nași la cununia unei singure perechi de tineri căsătoriți, în mai multe regiuni ale României, cel mai adesea în Transilvania și Moldova. El a apărut la începutul anilor 1970 și s-a păstrat și după 1990, fiind un efect al schimbării sociale de profunzime care a afectat societatea rurală din România. Subiectul este mai vast și merită o cercetare comparativă în țările din Sud Estul Europei. Din discuțiile cu colegii entnologi din Bulgaria și Serbia, în aceste țări relația de nășie și-a păstrat caracterul original.

Rudenia s-a pliat pe stratificarea după proprietatea asupra pământului și a determinat atât conflicte ca atare cât și moduri specifice de gestionare a lor. Voi arăta aceasta folosind o tehnică de codificare a acestor structuri pe care am mai utilizat-o și în alte articole⁴⁵. Plecând de la repertoriul neamurilor în cele două sate⁴⁶ am construit trei categorii după numărul de familii nucleare al fiecărui neam: în clasa G1, neamurile cu număr mare de familii nucleare, în G2 cele cu un număr mediu, iar în G3 neamurile mici și familiile izolate. Mai departe, în interiorul fiecărei dintre aceste clase separ grupă în funcție de proprietatea asupra pământului, mare, medie și mică (G11 de exemplu, înseamnă grupă de familii nucleare din neamurile mari care se plasează în partea superioară a ierarhiei proprietății asupra pământului; G13, dimpotrivă, include neamuri mari dar ale căror familii au puțin pământ). Am pus aceste date în forma tabelelor 2 și 3.

La prima vedere se pare că polarizarea bogați – săraci este asemănătoare în ambele sate. Astfel în timp ce în Cetățele cele mai bogate 20 de familii dețineau 36% din total fond funciar (arabil, fânețe, livezi, păduri) iar 20 dintre cele mai sărace doar 1,6%, în Dănești cele mai bogate 15 familii dețineau 29% din total fond funciar, iar cele mai sărace 14 familii 1,5%. În ce privește afilierea după mărime a neamurilor în Cetățele grupa neamurilor bogate era formată din 7 G1 + 10 G2 + 3 G3, în timp ce aceea a neamurilor sărace din 8 G1 + 3 G2 + 9 G3. Această situație pune în lumină faptul că polarizarea bogați – săraci, se suprapunea celei neamuri mijlocii (G2) bogate vs. neamuri mici (G3) sărace. și în Dănești există această suprapunere din moment ce grupa neamurilor bogate era formată din 6G1 + 7G2 + 2G3, iar a celor sărace din 4G1 + 1G2 + 9G3.

---

⁴⁵ Stelu ȘERBAN, *art. cit.*, *passim*.

⁴⁶ Am determinat înrudirea pe neamuri folosind interviurile cu persoanele în vîrstă din cele două sate. Trebuie spus că în această zonă memoria genealogică, patrilineară și virilocală, este extrem de puternică mergând până la a 7-a ori chiar a 8-a generație în urmă. Mai mult, datele orale s-au dovedit adesea corecte. Am verificat acest lucru comparându-le cu matricile de botezați, cununați și decedați din parohiile celor două sate. Acestea se găsesc, pentru anumite sate începând chiar de dinainte de 1800, la Arhivele Naționale, județul Maramureș.

Mergând mai departe însă trebuie să notăm o diferență esențială. În Cetățele media proprietăților din neamul G2 era superioară cu mult celei din neamurile G1 ($Mg2 = 9,353$ față de $Mg1 = 6,492$). Situația nu se schimbă nici dacă lăsăm deoparte proprietatea lui I.C., ceea mai mare din sat, 109 iugăre (în acest caz mediile sunt $Mg2 = 7,043$ respectiv $Mg1 = 6,492$), ceea ce arată că polarizarea din Cetățele era o caracteristică structurală a comunității și nu se datora exclusiv unui singur proprietar. În Dănești în schimb cea mai mare medie a proprietății se afla în categoria G1 a neamurilor mari.

Tabelul 2

Cetățele, proprietatea asupra pământului (1938)

<i>Grupul</i>	<i>Procent din fondul funciar</i>	<i>Număr și/sau componență (familii nucleare)</i>	<i>Media proprietății (în iugăre; 1 iugăr = 0,57ha)</i>
G1	26,2% din pământul satului	45	$Mg1 = 6,492$
G11	55% din pământul neamurilor G1	4P2 + 3ț2 + 1P1 + 2T1	$Mg11 = 14,116$
G13	3,7% din pământul neamurilor G1	3Cr1 + 3P1 + 1T1 + 3R1	$Mg13 = 1,110$
G2	39,2% din pământul satului	47	$Mg2 = 9,353$
G21	65% din pământul neamurilor G2	2ț1 + 2Co3 + 2Pd + 1H + 3Co1	$Mg21 = 28,128$
G23	3,9% din pământul neamurilor G2	1Co3 + 2Bo + 1Co4 + 1ț6 + 1ț8 + 1Cr2 + 1An + 1H + 1P4	$Mg23 = 1,116$
G3	16,3% din pământul satului	44	$Mg3 = 4,1388$
G31	47% din pământul neamurilor G3	10	$Mg31 = 10,425$
G33	6% din pământul neamurilor G3	10	$Mg33 = 0,1588$
Biserică	3% din pământul satului	--	--
Proprietate publică	10,7% din pământul satului	--	--
Proprietari din afara satului	4,5% din pământul satului	18	$Mext = 2,81$

Dănești, proprietatea asupra pământului (1938).

Grupul	Procent din fondul funciar	Număr și/sau componență (familii nucleare)	Media proprietății (în iugăre; 1 iugăr = 0,57ha)
G1	28.6% din pământul satului	28	Mg1 = 9.958
G11	52% din pământul neamurilor G1	3F1+3F2+1Pd	Mg11 = 19.558
G13	7% din pământul neamurilor G1	4Pd+2F2+1F1	Mg13 = 2,976
G2	23.3% din pământul satului	27	Mg2 = 8.394
G21	49% din pământul neamurilor G2	1A+1Ci+2F3+1G1 +2P2	Mg21 = 15.228
G23	13.5% din pământul neamurilor G2	2Ci+1F3+2A+2P2	Mg23 = 4.397
G3	19.7% din pământul satului	49	Mg3 = 3.923
G31	53% din pământul neamurilor G3	7	Mg31 = 9.162
G33	3% din pământul neamurilor G3	7	Mg33 = 0.727
Biserică	2% din pământul satului	—	—
Proprietate publică	9.4% din pământul satului	—	—
Proprietari din afara satului	17% din pământul satului	44	Mext = 3.79

Sursa: Registrul cărții funciare 1938. Arhiva Primăriei comunei Șișești.

Diferențele sunt și mai mari dacă plasăm analiza la nivelul structurii pe neamuri. Astfel dacă în Cetățele neamurile mari aveau majoritatea familiilor lor nucleare fie în grupa superioară de proprietate, fie în ea inferioară (P2 și ț2 între „bogați”, Cr1, P1 și R1 între săraci), în Dănești fiecare dintre neamurile mari avea „reprezentanți” atât în grupa superioară, cât și în cea inferioară. Se poate spune aşadar că diferențierile bogați – săraci și neamuri numeroase – neamuri reduse, se suprapuneau în Cetățele, dar se intersectau în Dănești. Conflictele generate de proprietate aveau astfel șanse mai mari să devină acute în Cetățele decât în Dănești,

unde legăturile de rudenie atenuau diferențierea socială. La potențialul conflictual din Cetățele contribuia și poziția superioară în ierarhia proprietății a neamurilor din G2 ceea ce le expunea invidiei sociale din partea neamurilor mari dar sărace.

Și alți factori de natură economică au contribuit la apariția motivațiilor în sensul competiției, respectiv, consensului elitelor. Este vorba de maniera de integrare economică a celor două sate în rețelele economiei locale. Mai întâi, trebuie reținut în tabelele 2 și 3 situația proprietarilor de pământ care nu locuiau în sat. Aceștia fie moșteniseră proprietăți în sat, ori le cumpăraseră. În ambele situații însă aceasta însemna funcționarea unor practici de negociere, un anumit grad de încredere socială și nu mai puțin capacitatea de asumare a riscului. Comparând situațiile din cele două sate vedem că în această privință resursele menționate mai sus erau mai consistente în Dănești, din moment ce numărul proprietarilor de pământ care nu locuiau în sat este mult mai mare, similar de altfel ca și suprafața de pământ deținută de aceștia.

Un alt factor care și el sugerează integrarea mai mare în economia locală ca și un tip de raționalitate a acțiunii colective în Dănești este numărul mai mare de persoane care în 1961, înainte de colectivizarea forțată, erau angajate în economia non - agricolă. Existau astfel în Dănești la acea dată 39 de asemenea persoane (la un număr de 148 de familii nucleare). Semnificativ, majoritatea lor aparțineau grupului G3, marginal, în sat, dar și cel mai sărac (24). Orientarea lor către resursele economice din afara satului atenua competiția pentru proprietatea ori controlul fondului funciar din sat. În Cetățele numărul angajaților de acest gen era de 28 de persoane (la 163 de familii nucleare), mai mult de jumătate dintre ele aparținând neamurilor mari G1⁴⁷.

---

⁴⁷ Situația din 1961 reflectă mai adevarat structura preferințelor populației locale. Din acest motiv am considerat-o aici. După 1962 și în Cetățele numărul angajaților în alte domenii decât agricultura a crescut (în 1965 de pildă aproximativ 2/3 din totalul familiilor nucleare aveau cel puțin un membru angajat în aceste domenii), dar motivația a fost colectivizarea forțată a satului și nu, ca în cazul celor din Dănești, o alegere economică rațională. În fapt, în Cetățele forța de muncă era caracterizată de „muncitorul – țăran”, care locuia în sat făcând naveta zilnic la locul de muncă, și care în timpul rămas se ocupa cu agricultura (David KIDECKEL, *op. cit.*, pp. 92–93).

În același sens decurge și analiza structurii datoriilor de credit din perioada interbelică, a căror situație a rămas din fericire în arhive ca urmare a aplicării legii de conversiune și anulare a lor din 1934. Pentru Dănești, deși numărul debitorilor ca și sumele împrumutate erau mai mari, 125 de persoane aveau împrumutate sume ce totalizau 576 712 lei, doar un procent foarte mic din aceste sume provenea de la particulari (16% de la persoane din afara satului). În Cetățele în schimb 92 de persoane împrumutaseră 366 961 lei, dar 57% din această sumă fusese furnizată de persoane particulare, între care cea mai mare parte, adică 46%, de la C.C. deținătorul celei mai mari proprietăți din sat, care a revenit apoi lui I.C., „moșierul” perioadei comuniste (restul de 11% din datoria către particulari se diviza între alți creditori din sat, 6%, și persoane din afara satului, 5%). Din această comparație rezultă că în Dănești creditul se organiza prin intermediul instituțiilor, bănci populare ori comerciale, ceea ce impunea un grad mai mare de raționalizare economică și socială⁴⁸.

A doua dihotomie prin care conceptul de cultură comunală descrie starea de fapt din cele două sate este cea dintre angajamentele *ideologice* vs. cele *pragmatische*⁴⁹. Astfel voi încerca să încadrez cultura comunală din Cetățele în tipul „ideologic”, iar cea din Dănești în tipul „pragmatic”. Am văzut de-altfel mai sus în

⁴⁸ O foarte bună analiză a funcției creditului rural într-un sat din Transilvania anilor interbelici se află într-o lucrare semnată de Katherine Verdery (Katherine VERDERY, *op. cit.*, pp. 307 și urm.). Rețin de aici că utilizatorii acestor credite nu erau în toate cazurile cei mai înstăriți țărani (*Ibid*, pp. 323–324).

⁴⁹ Dacă dihotomia culturi *consensuale* vs. cele *de competiție* trimite la cunoscuta teorie a politologului Arendt Lijphardt (cf. Mattei DOGAN, Dominique PELLASSY, *Cum să comparăm națiunile?*, Editura Alternative, București, 1994, §11 și 21), fără să aibă însă vreo legătură de conținut cu aceasta, cealaltă dihotomie, *pragmatic* vs. *ideologic*, am împrumutat-o tot dintr-o lucrare de științe politice Joseph LAPALOMBARA, Myron WEINER, “The Origin and Development of Political Parties”, pp. 33–41, în Idem. (eds), *Political Parties and Political Development*, Princeton University Press, Princeton, 1966, pp. 3–43. Se poate argumenta că în această lucrare autorii abordează formarea sistemelor de partide în cadrul modernizării societăților politice naționale, nivelul de analiză fiind aşadar cel macrosocial. De fapt, deși în articolul de față mă refer la unități microsociale, miza analizei este în ce măsură structuri și culturi specifice proceselor de modernizare politică afectează modelele tradiționale de afiliere și acțiune socială.

secțiunea *Ideologiile colectivizării* că însăși strategiile cu care cele două sate au răspuns colectivizării pot fi caracterizate prin cei doi termeni. Îmi propun acum să ofer și o explicație teoretică la această situație.

Unul dintre factorii explicativi în această privință este gradul de instrucție din perioada interbelică. Astfel conform recensământului din 1930 în timp ce în Cetățele doar 41,8% (48,8% bărbați, 35% femei) din populație era alfabetizată, în Dănești acest indicator era de 74,4% (78% bărbați, 70 % femei)⁵⁰. Pe de o parte, trebuie să precizez că înainte de 1945 biserică fusese în ambele sate instituția care oferise baza educației publice. Mai mult aflată într-o zonă puternic modelată de greco-catolicism (în Șișești, centrul de comună, militantul Vasile Lucaciu fusese timp de mulți ani preot), educația în limba maternă, română, era investită cu funcția de emancipare națională. Biserica și asociațiile locale pe care ea le obligeau erau atât obiect al consensului social, cât și ferite de orice contestare.

Pe de altă parte, însă colectivizarea a obturat căile de asociere și a descurajat modelele și instituțiile ce susțineau viața asociativă, între care biserică deținea locul central. Instituția școlii a căpătat treptat poziția cea mai importantă în această sens. Or, tocmai în acești ani, 1950 când locul școlii a devenit proeminent, s-a realizat și alfabetizarea a unei mari părți dintre locuitorii din Cetățele. Situația este oarecum paradoxală căci există o școală în sat încă din 1909, înființată de parohia greco-catolică, dar care a trecut în 1924 în sistemul educației publice. Totuși acest avantaj a fost doar aparent. Chiar din anii interbelici, școala prin-

---

⁵⁰ Cifrele sunt extrase din *Recensământul general al populației României pe anul 1930*, III, București, 1938–1939. Diferența dintre cele două sate corespunde și la nivel zonal. După Primul Război Mondial, Cetățele a ținut succesiv de mai multe unități administrative: fie cu centrul în Baia-Mare, de care a aparținut tot timpul satul Dănești, fie cu centrul în orașele mai mici Copalnic-Mănăstur și Târgu-Lăpuș. În 1930 cifrele privind alfabetizarea în unitățile administrative (plăși) Baia-Mare și Mănăstur erau, în ciuda vecinătății acestor unități: pentru plasa Baia-Mare, 60,7% (68,5% bărbați, 53,5% femei), iar pentru Mănăstur 45,5% (56,1% bărbați, 34,7% femei). Aceste diferențe sunt de fapt caracteristice întregii României interbelice ele suprapunându-se cu clivajele rural – urban și cele etnice.

reprezentanții ei intraseră în competiție cu biserică pentru controlul și modelarea vieții sociale. Foarte limpede o spune P.C., care era în anii 1930 învățător: „pe lângă activitatea școlară care urmărește înzestrarea oamenilor cu instrucție, învățătorii trebuie să întreprindă și o activitate în afara școlii”. Din acest motiv, încă de atunci P.C. a încercat să înființeze un cămin cultural, care alături de școală ar fi trebuit, asemenea ideologiei haretiste din Vechiul Regat, să emancipeze țărăniminea locală.

În Dănești abia în 1926 în două camere a unei foste cârciumi s-a organizat o școală. Până atunci, tinerii urmau școala în Șișești. Instituția bisericii nu a fost aşadar într-o situație de competiție, iar adeziunea la ea a fost neștirbită. Prin intermediul ei preotul paroh a promovat o doctrină socială centrată cum spuneam, pe ideea de comunitate și în care formarea credinței și adeziunii la biserică nu intra în conflict cu principiile instrucției laice.

Pe acest fond în perioada interbelică practicile politice și ideologii care le-au modelat au dat naștere la contraste încă și mai pronunțate. În Cetățele, în ciuda ratei scăzute de alfabetizare viața socială era politicată ca urmare a pătrunderii și înrădăcinării unor ideologii radicale, precum cele cuziste ori legionare. Ele au avut succes și pentru că partidele dominante interbelice, liberal și țărănist, se folosiseră de mijloace și persoane dubioase pentru a le reprezenta în sat. Despre primarul liberal, de pildă, P.C. notează: „El se compromisese în ochii sătenilor. Deși era primar încă din 1920, nu arătase nici cel mai mic interes pentru sat, se folosise de multe ori de dispoziții dictoriale și-și petrecea timpul în chefuri monstruoase cu polițaiul, agentul fiscal și alți hoți. Nimeni nu-l iubea”. Am menționat că alături de alți câțiva notabili locali, P.C. fusese cuzist, fapt datorită căruia și creionase acest portret fruntașului liberal. În Cetățele se bucura de succes și Mișcarea Legionară, ai cărei membri se organizaseră urmând doctrina liderului lor într-un „cuib”.

În Dănești partidele extremiste avea o susținere doar marginală. Mișcarea Legionară nu avea aderenți iar cuziștii, Partidul Național Creștin, adunaseră doar câțiva tineri. și aici exista un grad de neîncredere față de partidele dominante, încă viu, exprimat în interviurile luate, dar oamenii nu se orientaseră

către alte organizații politice ci, aşa cum spune un localnic, „se îngrijeau de familie și copii”. De fapt, nici nu exista o competiție în ce privește pozițiile politice, întrucât ele erau ocupate tradițional de membrii a două dintre neamurile mari ale satului: în timp de notabili neamului F2 erau de orientare țărănistă, cei din neamul Pd erau liberali. Din rândurile primului provenise și primarul (*birăul*) perioadei de dinainte de Primul Război Mondial, despre care locuitorii satului își amintesc că știa limba oficială de atunci, maghiara⁵¹. Se pare astfel că gradul mare de consens din perioada anilor 1950 avea rădăcini mai adânci.

Pentru a încheia această secțiune finală putem spune pe baza argumentelor de mai sus că în perioada colectivizării locuitorii celor două sate au elaborat mai mult sau mai puțin intenționat culturi comunale care le-a plasat comunitățile pe poziții opuse. În timp ce în Cetățele conținutul acestei culturi era de natură *ideologică* și favoriza *competiția*, în Dănești, acesta oferea baza unui *consens* motivat *pragmatic*.

* * *

Comparând desfășurarea procesului de colectivizare în cele două sate mi-am propus să argumentez ipoteza că fiecare din cele două sate a elaborat strategii de reacție diferite. În Cetățele elitele locale, politice și culturale, au fost mult mai expuse controlului autorităților comuniste. În Dănești în schimb presiunea ideologică a fost micșorată prin reinterpretarea tezelor colectivizării. Nu a existat aici o elită culturală care să intre în competiția pentru putere astfel că returnarea sensurilor colectivizării s-a făcut, spre

---

⁵¹ Și cei din Cetățele își amintesc despre C.C., deținătorul celei mai mari proprietăți din sat în anii interbelici, că fusese primar înainte de Primul Război Mondial și, fiindcă făcuse armata în Budapesta, învățase limba maghiară și avea noțiuni de administrație. Amintirile despre el sunt însă mai degrabă negative întrucât fiind în funcția de primar a stârnit opoziția întregului sat încercând să treacă o parte din pădurea bisericii în proprietatea sa. În fața împotrívirii organizate de membrii consiliului parohial a amenințat că va trece satul la confesiunea ortodoxă solicitând unui preot din satul vecin Făurești, de confesiune ortodoxă, să facă slujbele sărbătorilor de Paște. Prudent însă, acesta din urmă a refuzat.

în Dănești și modul în care autoritățile locale comuniste au impus programul colectivizării, anume mai degrabă într-o formulă birocratic administrativă, decât una ideologic politică.

Strategiile adoptate în timpul colectivizării au lăsat urme durabile în istoria locală recentă. Am considerat că practicile, atitudinile și comportamentele determinante de acea perioadă pot intra sub umbrela conceptului de cultură comunală, care deși pare un artefact teoretic, corespunde unor realități identificabile pe teren. În Cetățele, cultura comunală apărută atunci încuraja competiția pusă în termenii ideologici ai luptei pentru putere. În Dănești, în schimb, oamenii au reușit să pună în paranteze conținutul ideologic al colectivizării „tradicându-i” expresiile în termeni pragmatici. Ei s-au bazat pe consensul elitelor, ori cel puțin pe înțelegerea tacită de a evita conflictele deschise.